

ԿՈՄԻՏԵԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՍԻՓԱՆԱ ՔԱՋԵՐԸ

(Բանախոսություն՝ կարդացված երգի ուսուցման առիթով)

- Այո՛, տղայք, այս ձեզ քաջ ծանոթ «Լո-լոն»՝ այսինքն հայտնի «Բեզըրգյան Բեյի» քայլերգն է։ Երրորդ լսարանի տղայքը հավանորեն կհիշեն, թե ինչպես իմ Գերմանիա գնալուց առաջ, վերակացու պ. Ազնավորյանի գլխավորությամբ, հավաքվում էին երեկոները հյուսիսային դռան առջև և ուրիշ երգերի շարքին երգում էին այս երգը առանց բառերի, որովհետև այդ եղանակը քրդական լինելով՝ միայն սրիճով են նվագում։ Մեր սիրելի պրն. Մ. Արեղյանն էլ խանդավառվելով եղանակով, իր պատենական գրչով բառեր գրեց այդ եղանակի համար։ Երգը ժողովրդականացավ, մանավանդ պատանի սերունդը սիրով էր երգում դպրոցական պտույտների գնալու կամ վերադառնալու ժամանակ՝ խանդավառելով բոլոր տեսնող-լսողներին։ Ինչպես ձեզ, այնպես էլ ինձ այդ եղանակը շատ է շահագրգռել, սակայն ոչ այդ բառերով։ Եվ ահա ես խնդրեցի իմ սիրելի պաշտոնակցից, որ մի օր նստենք և բովանդակությունը հայացնելու աշխատենք և արինք։

Ինչպես գիտեք, նախորդ բառերով քուրդ աշիրեթներն են, որ Սիփանա սարի շուրջը իրար դեմ են դուրս գալիս և իրար գլուխ ուտում։ Վերամշակվածի մեջ դարձյալ քուրդ աշիրեթն է հարձակվողը Սիփանի լանջերին, մի հայ գյուղի վրա. հայ կտրիճները գիշերվա լուսության մեջ թշնամու հարձակվելու լուրն առնելով, իրենց մոյզները հեծած, թշնամու դեմ են ելնում և նրանց երազած առատ ավարի փոխարեն իրենց առատ արյունով սեզ Սիփանա լանջերն են ոտոգում, դիակներով գետինը ողողում և մնացածներին ողջ կամ հաշմանդամ՝ անմոռանալի դասով իրենց տները ուղարկում։ Դուք գիտեք, թե դարեր շարունակ, մանավանդ տաճկահայ անգեն գյուղացին ոչխարի պես մորթվելն էր իմանում, անճարակության մեջ ինքն իրեն ուտելով, մորմոք սրտով իր գույքն ու սիրելիները աչքի առջևից հափշտակվելն ու տարվելն էր դիտում։ Տաճկական բռնակալության տակ հեծող բալկանյան ժողովուրդները, սրանից հազիվ քառորդ դար առաջ տեսան, որ բաժակը լցվել է, մարդ ասածը չի կարող համբերել, ոտքի ելան և զենքի ուժով, Եվրոպայի քրիստոնյա մեծ պետությունների օգնությամբ, նվաճեցին իրենց անկախությունը։ Հայ եկեղեցականը, հայ քնարը, հայ գրիչը ի տես այդ բոլորի, այլևս չէին կարող անվերջ արցունքոտ աչքերով, տոչորվող սրտով սոսկ դիտողի դերի մեջ մնալ։ Ձեզանից շատերը գիտեն, որ եկեղեցիների բեմից էլ մոր քարոզ հնչեց հանձին մեր վեճ Հայրիկի՝ հռչակավոր «հարիսայի»։ Դա բանաստեղծ աշուղների լավկան քնարները ռազմի շեփորներով փոխարինել տվեց, նրանց ռազմի կոչերը ազատության անձնուրաց խմբեր հանեցին կարճ ժամանակի մեջ Տավրոսի, Սասնո լեռների վրա, ինքնապաշտպանության դրոշմեր ծածանելով այդ բարձունքներից։ Ի տես այդ զարթոնքի, մենք չէինք կարող վանքի պարիսպների ներքը քաշվել, 1895 թվից այս կողմը հարյուր-հազարավոր գաղթականության սիրտ պատռող ողբն ու կոծն

ենք լսել ու տեսել և միապաղաղ շարական ու գեղջկական սիրո երգեր լսել ու լսեցրել: Մենք էլ թող «Հիմի էլ լռենքի», «Հայ մեռնիմքի» կողքին մեր այս «Սիփանա քաջերով» մեր տուրքը տված լինենք ինքնապաշտպանության գաղափարին:

Այսքանը երգի վերամշակված բովանդակության մասին, որ իր առանձին կարևորություն ունի: Այժմ գանք մորա երաժշտական զգեստավորմանը: Թե՛ երաժշտությունը և թե՛ բովանդակությունը մի երաժշտի համար մեծ խայծ է սիմֆոնիկ գործի համար մտածելու, թերևս ոչ այս բառի նեղ ու խիստ իմաստով:

Բայց «Սիփանա քաջերը» այդպիսի խայծ չէ միայն, նա իբրև հորինվածք իր գաղափարականով, իր միջավայրով, գործողություններով, հուզմունքներով ու ալեկոծությունների տեսարաններով հաղթանակի ու խրախճանքի հաջորդականությամբ և այդ ամբողջի տարողությամբ, երաժշտի առջև շատ լուրջ խնդիրներ է դնում, և այդ ոչ միայն մարդկային ձայնով լուծվել չեն կարող, այլև նվագարաններ է պահանջում, որից մենք առայժմ զուրկ ենք: Եվ որովհետև զուրկ ենք, պետք է առավել ևս ուժ տանք այսպես կոչված «ա կապելլա»՝ այսինքն անգործիք խմբական երգեցողության իմաստալի արտահայտությամբ, որն իր հերթին ունի իր գնահատելի առավելությունները: Այսպես թե այնպես, «Սիփանա քաջերը», ինչպես ասացի, իր համեմատական բարդությամբ մեզ զբաղեցնող երաժշտական այն կտորը կմնա, որ ամենից ավելի հեշտությամբ կարող է պարզել, թե մեզ, հայ երաժիշտներիցս, պահանջվում է եվրոպական դասական երաժշտության էության և պահանջների խոր և լայն ճանաչողություն: Մի անգամ էլ շեշտելով այդ անհրաժեշտությունը, ամփոփապես պիտի ավելացնեմ. վա՛յ մեզ, հայ երաժիշտներին, եթե տիրանալով եվրոպական դասական երաժշտության էության և նրա կերպավորման օրենքներին - կանոններին, անգիտանաք, որ մեր ազգային երաժշտությունն էլ ունի իր առանձնահատկություններն ու սրանցից բխող կանոններն ու պահանջները, նրանց կուրորեն եվրոպականով փոխարինելը կլինի մեծագույն մեղանշումը, ինչ որ մեր երաժշտության զարթոնքի շեմքին շատ անգամ է կատարվել և վախենում եմ, որ դեռ կկատարվի: Այդ վտանգը սպառնում է մեզ ոչ միայն «Լո-լոյի» պես բարդ, այլև ամենապարզ ժողովրդական երգերը բազմաձայնելիս:

Գալով ժողովրդական երգերի մշակության, այդ հարցի քննարկումը կթողնենք ապագային, մախ «Սիփանա քաջերի», ըստ հնարավորության, բազմակողմանի քննարկման վրա կանգ առնենք: «Լո-լոյի» կամ «Սիփանա քաջերի» այդ քննարկության ժամանակ էլ մենք այն դեպքում հնարավոր մեծագույն արդյունքին կհասնենք, երբ մենք սկսենք այն՝ եվրոպական երաժշտության զարգացման, վերջինիս ազդակ-գործոնների, ստեղծված դպրոցների վրա մի ակնարկով, որ անհրաժեշտ է ոչ միայն ամեն մի երաժշտասերի, այլև ամեն մեկին, որն ընդհանուր զարգացման է հետևում:

Ամենից առաջ պետք է իմանաք, որ իբրև որակավոր այն ժողովուրդների երաժշտությունն է ճանաչված, որ նույն այդ ազգի ժողովրդական երգերի շունչ ու ոգովն է հագեցվել: Բեռլինի իմ ուսանողական կյանքում ես առաջին անգամ մեծ գնահատականի արժանացա, երբ պրոֆեսորս իմ փորձ կոմպոզիցիայի հիմքում հայ ժողովրդական երգը նշմարեց:

Առաջին հարցը, որ ծագում է այս փնտրտուքների ընթացքում, այն է, թե ինչո՞վ բացատրել ազգային-ցեղային երաժշտությունների ուրույն կառուցվածքի այսպիսի կամ այնպիսի կերպավորումը, երանգավորումը: Պատասխանը կարող է հետևյալը լինել:

Մի շարք ազդակներով:

Ինչպես յուրաքանչյուր ցեղի կամ ազգության ֆիզիկականը և հոգեկանը ամենից առաջ աշխարհագրական-տեղագրական կլիմայական միջավայրով է պայմանավորվում, այնպես էլ այդ կարևոր դեր է խաղում մարդկանց հոգեկանի, զգացումների, ձգտումների, երաժշտական ճաշակի ձևավորման հարցերում:

Տարօրինակ պետք է լիներ, եթե Միջերկրականի և մասնավորապես Իտալիայի մշտնջենական ջինջ երկինքը, նրա վերևը մավող մշտապայծառ արևը, վերջինիս առատորեն ջերմությունն սփռող ոսկի ճառագայթները, նրա հրաշագեղ, երկրային բարիքներով լի բնությունը, այնծածան ծովը՝ իր ցամաքը փափափող զովացուցիչ գեփյոռով, այնտեղ ծնվող ու սնվող մարդու հոգեկան կառուցվածքի, նրա զգայական կյանքի վրա խոր ազդեցություն չգործեր: Ուստի, Իտալիա այցելող զբոսաշրջիկ բանաստեղծը, մկարիչը, երաժիշտը չի կարող չտարվել, արբել նրա ժողովրդի կենսախիճի մկարագրով, նրա անվերջ, իր շրջապատը պարուրող այդ թե կնոջ ոսկեհնչյուն երգերով:

Եվ վերջապես, մի՞թե պատահականություն կարող է համարվել այն, որ Իտալիան մարդկությանը տվել է ոչ միայն Կարուզոյի և Զիլիի պես անմեան տեմոներ, Ջուզեպպե Վերդիի և Լեոնկավալլոյի պես աշխարհի բեմերը զարդարող հոգեպարար օպերաներ ստեղծագործող կոմպոզիտորներ, այլև այն, որ մի տասնյակ տարի առաջ Իտալիան ամբողջ աշխարհի միակ կոմսերվատորիան էր, ուր վազում էին աշխարհի ամեն ծայրերից այրեր ու կիներ իրենց ապագա խոստացող ձայները Ֆլորենցիայի ու Միլանի կոմսերվատորիաներում մշակել տալու, մկարչական տաղանդները մույն այդ քաղաքների Արվեստից ճեմարաններում հմտություն ձեռք բերելու, իրենց վրձիններին հոչակ ապահովելու հույսով: Ես ինքս թեպետ գերմանո-սաքսոն դպրոցը դիմեցի երաժշտության մեջ կատարելագործվելու համար, սակայն մինչ այդ, իբրև արևալատ Հայաստանի ծնունդ, միակողմանիորեն իտալական երաժշտության երկրպագու էի:

Ո՞վ կարող է ասել, թե գերմանացին հպարտ չէ իր մութ-կանաչ անտառներով, տեղ-տեղ շրջապատված լեռներով, գետերով ու լճերով: Երկինքը շատ անգամներ է մթագնում և օրը ցերեկով է՛լ ավելի մոայլեցնում առանց այն էլ մոայլ մթնոլորտը: Բայց երբ արևը հաղթում է ամպին ու մշուշի թանձր վարագույրը և անհետացնում է նրա հետքերը, ո՞վ կարող է ժխտել նրա գեղեցկությունը: Նույնը կարելի է ասել է՛լ ավելի հեռավոր Գրիգի ծայրագույն հյուսիս մետված Նորվեգիայի համար, իր մթնաշունչ բնությամբ անհամար կտրված ֆյորդներով, խոր կապուտակ լճերով բնության մասին:

Այդ երկրներն ամեն ժամանակ և միանգամից իրենց վրայից դեն չեն գցում մոայլ քողը այցելող զբոսաշրջիկի աչքին, իրենց գեղեցկությունը լրիվ հայտնագործելու համար: Մինչ արևաթաթախ Իտալիայի ձմեռը մշտականաչ զգեստավորումով, մարինջներով ծանրաբեռնված ծառերը՝ իրենց կանաչ ու դեղնակարմիր զարդերով զարուն-ամառվանից չեն տարբերում, մինչդեռ հյուսիսային գոտին՝ գարնան թե ամռան օրը մի քանի անգամ մոայլում է իր դեմքը, մոայլելով իր ծոցում ապրող մարդու դեմքը, կնճիո կուտակում նրա ճա-

կատին: Միևնույն արևը այստեղ ամռան իսկ օրերին, շաբաթներով և նույնիսկ ամիսներով սպասել է տալիս նույն այդ հյուսիսի մարդուն դեմքը պայծառացնելու, ճակատի խորշումները փոքր-իմջ հարթելու համար:

Ձմեռը, որն իր սպիտակ պատանքով՝ յուրահատուկ գեղեցկությամբ է պարուրում ամբողջ շրջապատը, միևնույն ժամանակ դող ու սարսուռ է բերում իր ծոցում բնակվող մարդուն, այդ զարմանահրաշ գեղեցկության մահաշունչ պաղությամբ, սննդի ու ջերմության դառը հոգսերով, նորից կնճիռներով է ծածկում հյուսիսի մարդու ճակատը, նրա տակ պարուրված միտքը, ահաբեկված հոգին ու նրան կես ընդարմարած՝ գլորում ոչ միայն այդ բոլորից պաշտպանվելու մտորումների անդունդը, այլև ուղեղը տքնեցնում այն հարցով, թե այդ ի՞նչ դիվային խաղ է, որ խաղում է իր հետ այդ հրաշագեղ սպիտակով պարուրված՝ նույնքան էլ դաժան բնությունը: Եվ ահա ինչպես պատահումը չէ, որ Իտալիան մարդկության ամենակենսախիճ, ամենաշեղմաշունչ, ամենաապշուրոտ երգիչ-երգչուհիներն է տվել, այնպես էլ անվերջ խորհելու, առեղծվածներ լուծելու դատապարտված հյուսիսի մարդկությունն էլ նոր դարի մեծագույն փիլիսոփաներն է տվել, նրա երաժիշտներ Բեթհովեն-Վագներ-Գրիգ՝ Հյուսիսի երաժիշտներն էլ անշուշտ ծնված ու սնված լինելով միևնույն միջավայրում, օժտված պիտի լինեին նույն փիլիսոփայական գլորումներով ու տրամադրություններով: Ինչպե՞ս կարելի է, օրինակ, մի հակիրճ ու հասկանալի բնորոշում տալ Վագների երաժշտական փիլիսոփայությանը:

Վագներն իր երաժշտությունը կառուցել և շաղախել է միևնույն մտորումով, այն է՝ կյանքը միայն խիճ ու վայելք չէ, այլև ահեղ գոտեմարտ է բնության արհավիրքներ ծնող, սով ու հիվանդություններ բերող երևույթների, ինչպես նաև մարդկային նեղ չարությունների դեմ: Ինչպես բանաստեղծը կամ վիպասանը բարություն, գեղեցկություն, ճշմարտություն, հոգու վեհությունը պատկերացնելու համար այն բառերն ու արտահայտությունները չի գործածում, ինչ բառեր ու արտահայտություններ է գործածում չարություն ու բռնություն, անգիտություն, սգեղություն, խաբեբայություն ու նեմգություն կամ դավաճանություն պատկերացնելու համար, այնպես էլ երաժիշտը պետք է գտնի այն եղանակը և այն դաշնավորումը, վերջիններս էլ տա այն ձայներին ու գործիքներին, որ լավագույն պատկերավորեն թված երևույթներն ու հատկությունները: Առնենք նկարիչը: Եթե նա նպատակ է դրել իրեն՝ մի աղքատ ընտանիքի մարդկային թշվառությունը պատկերացնելու, ապա նա իր մտքով իսկ չի անցկացնի այդ ընտանիքի բնակարանը մարմարի պատերով ու սյուներով, բնակիչներին բեհեզի ու թավշե զգեստներով ներկայացնելու: Իր բուն նպատակին հասնելու համար նա այն կներկայացնի կիսաքանդ տուն, բնակիչներին՝ ցնցոտիների մեջ, իսկ սրանք էլ պատկերացնելու համար նա վառ գույների մեջ չի թաթախի իր վրձինը, այլ կօգտագործի անհրապույր մոռալ գույները:

Հերթը հիմա գալիս է մեզ հետաքրքրող բուն առարկային՝ երաժշտությանը և նրան սպասարկող երաժշտին: Երաժշտության նպատակը միայն ունկնդիր բազմությանը զմայլեցնող, վերացնող հնչյունների համադրությամբ լեռ ու դաշտ հրդեհող արշալույսի ու վերջալույսի նկարագիր տալը, և կամ գեղածածաղ առավոտ ու ծաղկավետ բուրաստաններ արտահայտելը, սեր, երջանկություն պատկերացնելը չէ: Կյանքը միայն երջանիկ զույգեր միացնող հարսանիք չէ, այլ միևնույն պատերի մյուս կողմը մարդկային ողբերգություններ-

րի ամենաստակելոք տեսարաններ կան, ուր մարդկային զազանություններից ծնունդ առած պատերազմներում հոսեցրած արյան ճապաղիքների մեջ հարյուրավոր հոգիներ են գալարվում, զենքերի որոտն ու շաշյունը, հրդեհված, կործանվող շենքերի տակ թաղվողների աղիտողորմ ճիչերն են հնչում: Երաժիշտը չի կարող լրիվ իր արվեստին տիրացած ճկատվել, եթե խուսափի և համապատասխան հնչյունների համադրությամբ չպատկերի կյանքի բոլոր կողմերը, պետք է ասել և այն, որ եթե կան երաժիշտներ, որոնց խառնվածքը այդպիսի ստեղծագործությունների համար չէ, նրանք ստեղծվել են միմիայն մարդկային ակամաբար շոյող, ախորժալուր երաժշտական գործեր արտադրելու, շրջապատող բնությանը նրանց հոգիները այդ սեռի արտադրությունների համար է կառուցել, ապա երկրաբանությանը նրանց հոգիները այդ սեռի արտադրությունների համար է կառուցել, ապա երկրագունդը ինքը խուսափելով այդպիսի միակողմանիությունից՝ իր վրա երկրամասեր է ստեղծել, որոնք, իրենց հատուկ գեղեցկությունների հետ միասին, մարդկային տիպարներ են ձևակերպել իրենց գրկում, որոնց բնությունը նրանց մղում է նաև կյանքի մոայլ կողմերը տեսնելու, նրանց մեջ խորասուզվելու և այդ երևույթները, երաժշտական գործիքների օգնությամբ, համապատասխան երաժշտական տարրերի ընտրությամբ, կատարյալ կերպով պատկերացնելու, իսկ կատարելությունը ինքնին գեղեցկություն է և յուրահատուկ վայելքի աղբյուր: Եվ որքան հատկանշական է, առաջին հանճար երաժիշտը, որ այդ ուղին բռնեց, ծագումով Իտալիայի ամմիջապես հյուսիսի և Գերմանիայի հարավի ծնունդ ավստրիացի վան Բեթհովենը, զգույշ քայլերով առաջ շարժվեց, թեև չմերժվեց հարավից, սակայն ավելի շերտորեն ընդունվեց հյուսիսից: Միհնդեո հյուսիսի զավակ Ռիչարդ Վագները հափշտակված իր նախակարապետ-ուսուցչից, շատ ավելի համարձակ ու որոշակի քայլեր նետեց սկսված ուղիով, և ի՞նչ եղավ հետևանքը՝ իր առաջին և հետևող գործերը սուղոցներով ընդունվեցին Փարիզում, միառժամանակ նաև իր հայրենիքում՝ Գերմանիայում: Ինչո՞վ կարելի էր բացատրել այս վերջին իրողությունը. նրանով, որ հյուսիսի ժողովուրդները մինչև այդ զուտ իտալական-ֆրանսիական ախորժալուր և հեշտամարս երաժշտությամբ էին սնվել: Անշուշտ դրանից քիչ առաջ տեղի ունեցած ֆրանկ-գերմանական պատերազմի ստեղծած մթնոլորտն էլ կարելի չէր իբրև նպաստավոր վայրկյան նկատել:

Ամփոփելով՝ ասենք, որ երաժշտության արտահայտության եղանակը, ոգին կախումն ունի բնությունից: Իսկ ինչ վերաբերում է բովանդակությանը, դա կախված է ժողովրդի կյանքի պայմաններից: Բրդերը իբր լեռնական, ունեն մի երաժշտություն, որը զորեղապես կրում է բնության կնիքը: Իսկ իբրև թափառաշրջիկ և խաշմարած՝ քրդերի երաժշտությունը անկայուն է և պտտվում է ոչխարների և այծերի շուրջը: Սրան իբրև օրինակ բերենք Լուր-դալուրի հայտնի ավանդությունը, ուր մի հովիվ իր աղայի աղջկան տիրանալու համար արինգի նվագով ոչխարներին է դյուլթում: